

תפקידיה של תקשורת ההמונים בעת משבר: המקרה של העולים מחבר העמים בישראל

נלי אליאס*

תקציר. המאמר בוחן את תפקידיהם של כלי התקשורת השונים בתהליך השתלבותם של העולים מחבר העמים בחברה הישראלית, לנוכח המשבר הביטחוני שישראל נקלעה אליו מאז פרוץ אינתיפדת אל-אקצה. המחקר התבסס על שלושים ראיונות מוקנים-למחצה עם עולים ועולות מחבר העמים, אשר מחציתם נמצאים בישראל בין חמש לשבע שנים, ומחציתם – בין שנה לשנתיים. מממצאי המחקר עולה שהשיקול המרכזי של רוב המרווינים בבחירת כלי התקשורת המועדף עליהם הוא מידת יכולתו של כלי התקשורת לספק מידע עדכני ומפורט על המתרחש בישראל. כמו כן, מאז פרוץ האינתיפדה, רבים מן המרווינים החלו לצפות בשידורי החדשות של הערוצים הישראליים, מכיוון שאלה נחשבים לעדכניים ולאמינים יותר בהשוואה לערוצים המשדרים מחבר העמים. לפיכך, בעקבות המשבר הביטחוני, מסתמנת נטייה לשימוש בכלי התקשורת בשתי השפות, גם בקרב עולים שעד עתה צרכו אך ורק תקשורת ברוסית.

מבוא

רבבות בני אדם חוצים מדי שנה גבולות של מדינות שונות לשם שיפור רמת החיים, איחוד משפחות או מפלט מדיני. הודות לאמצעי התעבורה המפותחים, המעבר הפיזי נעשה מהיר וקל יחסית. אך ההגירה עדיין נחשבת לאחד התהליכים הקשים והמורכבים ביותר בחיי הפרט. מיינס (Maines, 1978) אף מציע להבחין בין שני תהליכים נפרדים במעבר זה: מעבר של "גוף" ומעבר של "עצמי". צורכי "הגוף" יכולים להתמלא בקלות יחסית, אך "העצמי" נזקק לשנים רבות כדי להסתגל לשפה, לתרבות ולאורח החיים החדש, וייתכן גם שהסתגלות לא תושלם לעולם.

תהליך הסתגלות זה מתרחש במספר מישורים: במישור ההתקיימותי, המהגר חייב למצוא דיור הולם ותעסוקה; במישור החברתי עליו לקשור קשרים חברתיים חדשים; ובמישור התרבותי עליו ללמוד ערכים, נורמות ודפוסי התנהגות המקובלים בחברה החדשה. מכאן, שתהליך הסתגלותם של המהגרים כרוך באי-ודאות רבה בשל היעדר היכרות עם חוקים

* המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב והמכללה האקדמית ספיר.
המאמר הוצג בכנס השנתי השביעי של האגודה הישראלית לתקשורת, שנערך ב-13.4.2003, ברמת-גן.
ודות לזן כספי, ליחיאל לימור ולקוראים אלמונים על הערותיהם המפרות.

ונורמות בסיסיים של החברה הקולטת, החל בכללי הכלכלה ושוק העבודה וכלה ב־mores ו־folkways מקומיים.

כלומר, בעקבות ההגירה, המהגר מוצא את עצמו בנסיבות חברתיות חדשות, ולכן הוא זקוק למקורות מידע רבים ומגוונים לשם סיפוק צרכיו המידעיים. אך קשריו עם האוכלוסייה המקומית הם שטחיים וארעיים בדרך כלל (Lee & Tse, 1994; Lum, 1991), ואילו המהגרים האחרים סביבו אינם יכולים לשמש לו מקורות מידע, שכן גם להם חסרים הניסיון והידע הנדרשים להסתגלות קלה ומהירה. בנסיבות כאלה מתחדד תפקידה של תקשורת ההמונים כמקור מידע עיקרי בתהליך השתלבותם של המהגרים. ואכן, רוב החוקרים שחקרו את דפוסי צריכת התקשורת בקרב קבוצות מהגרים שונות תמימי דעים כי תקשורת המונים, הן בשפת הרוב והן בשפת המהגרים, היא אחת מסוכני התרבות ואחת ממקורות המידע העיקריים מבחינתם של המהגרים, ובעזרתה הם לומדים על החברה החדשה ומתאימים את עצמם לדרישותיה.

צ'פי, נאס ויאנג (Chaffee, Naas & Yang, 1990) מצאו במחקרים שהטלוויזיה בשפה האנגלית ממלאת תפקיד מרכזי בקבוצות פוליטי של המהגרים בארצות־הברית. סטילינג (Stilling, 1997) מצא במחקרו שצפייה בערוצי הטלוויזיה באנגלית תורמת באופן משמעותי לצמצום פערים תרבותיים, ומסייעת בתהליך האימוץ של תרבות המקום בקרב המהגרים ההיספניים בארצות־הברית. כמו כן, מחקרים שהתייחסו לתרומתם הדיפרנציאלית של תכנים תקשורתיים שונים בתהליך הקליטה הראו שצפייה בתוכניות אירוה, אקטואליה וסדרות מקור מצמצמת את הלם התרבות ומאיצה את השתלבותם של המהגרים (Hwang & He, 1999; Johnson, 1996).

גם תקשורת בשפת המהגרים ממלאת תפקיד חשוב בתהליך הסתגלותם לחברה החדשה. וואנג והי (Hwang & He, 1999) ערכו מחקר בקרב המהגרים הסיניים בעמק הסיליקון ומצאו שצריכת עיתונים בשפה הסינית היוצאים לאור בארצות־הברית מספקת בראש ובראשונה צרכים מידעיים לגבי החברה הסובבת. בדומה לכך, במחקרו של ווקר (Walker, 1999) בקרב מהגרים מהאיטי בארצות־הברית, נמצא שמהגרים אלה מרבים להאזין לתחנות הרדיו המקומיות בשפתם, לשם קבלת מידע עדכני לגבי המתרחש בסביבתם החדשה, ודבר זה תורם להסתגלות מהירה יותר.

אם כן, הממצא העיקרי העולה מן המחקרים הללו הוא שמהגרים מרבים להיעזר במגוון כלי התקשורת העומדים לרשותם, כדי לצמצם את אי־הוודאות בכל הנוגע לחברתם החדשה וכדי לזרז את השתלבותם בה. ממצא זה תואם את הנחותיה של "השערת התלות בכלי התקשורת", שלפיה תלותם של נמענים בתקשורת ההמונים מתחזקת בעת משבר או שינוי מהיר (כספי, 1995). מכאן אפשר לטעון שמהגרים המוצאים את עצמם בנסיבות חברתיות חדשות דומים בהתנהגותם לחברה העוברת שינוי חברתי מהיר ועמוק, ולכן הם זקוקים לאמצעי התקשורת במידה רבה יותר, לשם סיפוק צורכיהם המידעיים. כמו כן, תלותם באמצעי התקשורת גוברת לנוכח היעדר קשרים אישיים עם האוכלוסייה המקומית, שהיו יכולים להוות מקורות מידע חלופיים.

ישראל בתחילת שנות האלפיים היא קרקע פורייה לבחינת תלותם של המהגרים באמצעי התקשורת. במהלך שנות התשעים נשטפה ישראל בגל הגירה עצום מברית־המועצות לשעבר, והגיעו אליה 830 אלף איש, אשר מהווים כ־12% מכלל האוכלוסייה (לשם וליסק, 2000). כמו כן, בעקבות הגעתם של רבבות העולים, נוצרה בחברה הישראלית פריחה אדירה של

התקשורת בשפה הרוסית. על-פי הערכה, במהלך שנות התשעים ראו אור בישראל כ-130 פרסומים בשפה הרוסית, מהם 4 ימונים, כ-60 שבועונים, כ-40 דו-שבועונים וירחונים, וכ-20 רבעונים ושנתונים (כספי ואליאס, 2000). נוסף על ההיצע העשיר של אמצעי התקשורת המודפסים ברוסית, קיים בישראל גם היצע מגוון של אמצעי תקשורת אלקטרוניים. בתחום שידורי הרדיו יש בישראל שתי תחנות כלל-ארציות המשדרות בשפה הרוסית: תחנת רדיו "רשת קליטת עלייה" (רק"ע) של "קול ישראל", המשדרת ברוסית במשך 10 שעות ביום, ושלוחה של "ערוץ 7" בשפה הרוסית, המשדרת ברוסית במשך 16 שעות ביום. לכך יש להוסיף ארבעה ערוצי טלוויזיה בכבלים בשפה הרוסית המשודרים מרוסיה (בן-צבי, 1998; זלצר, 1999; כספי ואליאס, 2000; לפלר, 2000).

אך למרות עושרה של מפת התקשורת בשפה הרוסית, ולמרות משקלה הדמוגרפי העצום של קהילת דוברי הרוסית בישראל, דפוסי צריכת התקשורת בקרב קהילה זו, כמו גם תפקידיה של תקשורת המונים מזווית הראייה של קהל הנמענים-העולים, לא נחקרו עדיין באופן מעמיק. מי שהתעניינו בעולים מחבר העמים כצרכני תקשורת היו גורמים ממשלתיים ומסחריים שונים, אך לא חוקרי האקדמיה.² רשות השידור, הרשות השנייה, הטלוויזיה החינוכית, איגוד המפרסמים ומשרד הקליטה – כל אלה ביקשו לדעת מה קוראים העולים מחבר העמים, במה הם צופים ולמה הם מאזינים. השאלה שבה התמקדו רוב הסקרים הייתה כמה עולים משתמשים בכלי תקשורת זה או אחר; שאלות מהותיות יותר, כגון מדוע הם מעדיפים כלי תקשורת מסוימים ומה תפקידם של כלי התקשורת הללו בתהליך הקליטה, שאלות אלה נותרו בלא מענה.

הממצא העיקרי העולה מסקרים אלה הוא שעולים מחבר העמים משתמשים במידה רבה בכלי התקשורת בשפה הרוסית, המודפסים והאלקטרוניים כאחד. בסקר שנעשה בשנת 1997, בהזמנת הרשות השנייה, נמצא שרוב העולים (90%) צופים בערוצי הכבלים בשפה הרוסית. כמו כן, 67% מהנשאלים מעדיפים את ערוצי הכבלים ברוסית, ורק מיעוט מתוך העולים מעדיף את הערוצים הישראליים (4% מעדיפים את ערוץ 1 ו-11% מעדיפים את ערוץ 2) (טלסקר, 1997). באשר לדפוסי ההאזנה לרדיו בעברית וברוסית, בסקר שערך מכון "תצפית" בשנת 1995 נמצא שתחנת הרדיו הפופולרית ביותר בקרב העולים היא רק"ע, הנהנית מ-55% האזנה. בפער גדול אחריה צועדות תחנות הרדיו בעברית: רשת ב, המועדפת על 21.5% מהעולים, וגלי צה"ל, המועדפת על 16% מהעולים (פיין, 1995).

גם בתחום העיתונות המודפסת מגלה הסקר משנת 1995 שעולים מחבר העמים הם צרכנים "כבדים" ביותר של העיתונות בשפה הרוסית. יותר משליש העולים קוראים לפחות עיתון יום חול אחד בשפה הרוסית, ויותר ממחציתם קוראים במהלך החודש לפחות מהדורת סוף שבוע אחת של אחד היומונים בשפה הרוסית. כמו כן, שני שלישים מן העולים קוראים לפחות שבועון אחד ברוסית. סקר זה מגלה גם שרק 14% מן העולים קוראים לפחות גיליון אחד של עיתון יום חול בשפה העברית, ורק 16% קוראים במהלך החודש לפחות מהדורת סוף שבוע אחת (טלסקר, 1995). במחקר עדכני יותר, שערכו אל-חאג' ולשם (Al-Haj & Leshem,

1. חשוב לציין, כי הערוץ הייעודי בשפה הרוסית "ישראל פלוס" נוסד לאחר סיומו של המחקר הנוכחי.

2. המחקר המקיף ביותר שנעשה עד כה הנו מחקרם של אדוני, כהן וכספי והוא עומד להתפרסם בספר:

Mass media and cultural minorities: The dialectics of integration and fragmentation. Cresskill, NJ: Hampton Press

(Leshem, 2000), נמצא שדפוסי קריאת העיתונים בקרב העולים לא השתנו גם בסוף שנות התשעים: 59.7% מן העולים ממשיכים לקרוא באופן קבוע פרסומים ברוסית, לעומת 9.3% בלבד שקוראים בקביעות פרסומים בעברית.

כלומר, ברוב המחקרים שנעשו עד כה על קהילת דוברי הרוסית בישראל, ההתייחסות לצריכת התקשורת בקרב העולים הייתה שטחית למדי. למעט דפוסים עיקריים של צריכת כלי התקשורת בשתי השפות, והמאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של הצרכנים, מחקרים אלה אינם מספקים תשובות לגבי הסיבות לבחירה בכלי תקשורת זה או אחר, או לגבי תפקידם של כלי התקשורת בתהליך הקליטה.

אחד המחקרים האקדמיים הבולטים שהתמקדו בתפקידיהם של כלי התקשורת בחיי העולים הוא מחקרם של אדוני, כהן וכספי (Adoni, Cohen & Caspi, 2002). במחקר זה בדקו החוקרים את הקשר בין שימושיהם השונים של כלי התקשורת לבין שני סוגים של צרכים: צרכים קוגניטיביים לגבי המתרחש בארץ הקולטת ובארץ המוצא; וצרכים השתייכותיים, הקשורים להשתייכות לחברה הישראלית ולקהילת דוברי הרוסית. החוקרים מצאו שעל מנת לספק את הצורך בידיעת המתרחש בישראל, רוב הנשאלים מעדיפים את מקורות המידע בעברית, ובמיוחד את הרדיו והטלוויזיה. גם בנוגע לצורך להשתייך לחברה הישראלית, כלי התקשורת בעברית נתפסים בעיני הנשאלים כתורמים במידה רבה יותר לתחושת השייכות. מקורות המידע ברוסית, לעומת זאת, מספקים יותר את צרכי ההתבדלות של העולים: ערוצי הטלוויזיה שמקורם ברוסיה מספקים את הצורך במידע על המתרחש במולדת הישנה, לעומת עיתונים ורדיו ברוסית שמקורם בישראל, המחזקים את תחושת השייכות לקהילת דוברי הרוסית (שם).

ממחקר זה אפשר ללמוד שיש "חלוקת עבודה" ברורה בין כלי התקשורת ברוסית לבין כלי התקשורת בעברית, בכל הנוגע לסיפוק צורכיהם השונים של העולים. כלי התקשורת בעברית ממלאים יותר את הצרכים המידעיים וההשתייכותיים הקשורים לישראל, ואילו כלי התקשורת ברוסית ממלאים יותר את צורכי ההמשכיות התרבותית והלכידות הפנים-קהילתית. עוד חשוב לציין שמחקר זה מבוסס על סקר דעת קהל שנערך בשנת 1999, ולכן הוא מספק תמונת מצב לגבי הדפוסים התקשורתיים של העולים בתקופה שקדמה לאינתיפדת אל-אקצה.

ברצוני לטעון ששאלת תפקידם של כלי התקשורת השונים בתהליך השתלבותם של העולים ראוויה לבחינה מחודשת לנוכח המשבר הביטחוני החריף שישראל נקלעה אליו מאז פרוץ האינתיפדה באוקטובר 2000. בעקבות האינתיפדה, העולים בישראל מצאו את עצמם במצב של אי-ודאות כפולה ומכופלת: כאזרחים חדשים, מחד גיסא, וכאזרחים במדינה הנמצאת במצב לחימה מתמשכת, מאידך גיסא. לפיכך, בהתאם ל"השערת התלות בכלי התקשורת", מצב זה עשוי לחזק את תלותם של העולים בכלי תקשורת מסוימים, להחליש את תלותם בכלי תקשורת אחרים, וליצור שינויים מהותיים בדפוסי צריכת התקשורת ברוסית ובעברית.

יתרה מזאת, השלכותיהן של מלחמות על תהליכי כילול חברתי הן סוגיה סוציולוגית רבת יומין, ששורשיה נטועים בכתביהם של דירקהיים וזימל, אשר טענו כי בתקופות מלחמה מתחזק הליכוד החברתי וגוברת תחושת המחויבות של הפרט כלפי החברה (Durkheim, 1952; Simmel, 1955). מחקרים שניסו לבדוק את ההנחה הזאת בישראל מצאו שהקונפליקט הישראלי-ערבי מצמצם את עוצמת החיכוכים בין דתיים לחילוניים

(Peres, 1971), מקטין את מספר השביתות במשק ואת שיעור ההתאבדות (Kimmerling, 1974), מצמצם את שיעור ההגירה השלילי (Cohen, 1988) ואף תורם לחוזקה של המשפחה הישראלית (פרס, 1991).

המחקר הנוכחי עשוי לתרום נדבך נוסף למסורת מחקרית זו, באמצעות בחינת הדפוסים התקשורתיים של העולים בעיצומו של המשבר הביטחוני, חודשים ספורים לאחר הפיגוע בדולפינריום.³ אפשר להניח שאינתיפדת אל-אקצה אילצה את העולים להיחשף יותר לתכני חדשות ישראליים, ובמיוחד לשידורי החדשות של הערוצים הישראליים, המאפשרים לצופים להתאחד בזמן אמת סביב השידורים הדרמטיים, ובכך מעודדים את התלכדותם סביב סמלים לאומיים כלל-ישראליים וסביב סדר היום של החברה הקולטת.

לפיכך, השאלה שתעמוד במרכזו של המחקר הנוכחי היא – האם וכיצד השתנו דפוסי הצריכה של כלי התקשורת בקרב העולים מאז פרוץ האינתיפדה? ושאלה זו תיבחן באמצעות ההשערות הבאות:

1. יש לשער כי המשבר הביטחוני שנוצר עקב אינתיפדת אל-אקצה יגדיל את הצרכים המידעיים של העולים הקשורים לחברתם החדשה, ולכן הם יפנו את צריכתם התקשורתית לכלי תקשורת המספקים מידע עדכני על המתרחש בישראל. לפיכך, מבין כל כלי התקשורת בשפה הרוסית העומדים לרשותם, העולים יצרכו יותר את כלי התקשורת המכוונים לחדשות מישראל, ויצרכו פחות את כלי התקשורת העוסקים בחבר העמים.
2. כמו כן אפשר לשער שבעקבות המשבר הביטחוני יפתחו העולים תלות רבה יותר בכלי התקשורת בשפה העברית, ובמיוחד במהדורות החדשות של הערוצים הישראליים, משום שאלה עדכניים יותר בדיווח על אירועים חדשותיים, בהשוואה לכלי התקשורת ברוסיה.

מתודולוגיה

המחקר הנוכחי הוא מחקר גישוש, ותפקידו לבחון באופן ראשוני את ההשערות, באמצעות מדגם ראיונות עומק שנערכו בין מרס לאוגוסט 2001, בשנה הראשונה של אינתיפדת אל-אקצה. המדגם מונה 30 מרואיינים ומרואיינות, אשר מחציתם נמצאים בישראל בין חמש לשבע שנים, והם יכוננו להלן "ותיקים", ומחציתם נמצאים בישראל בין שנה לשנתיים, והם יכוננו להלן "חדשים".⁴

דגימת המרואיינים נעשתה בשיטת הדגימה הלא-הסתברותית, הידועה בשם "כדור שלג" (Deacon, Pickering, Golding & Murdock, 1998). תחילתו של תהליך הדגימה הייתה במספר מודיעים, השייכים לאוכלוסייה הנחקרת, שעמם הייתי ביחסי ידידות אישיים. מודיעים אלה סיפקו לי רשימה התחלתית של קרוביהם ומכריהם, אשר ענו על דרישות המחקר. כמו כן, בסוף הריאיון התבקשו המרואיינים להמליץ על בני משפחה ומכרים

3. הפיגוע בדולפינריום נטבע בויתרון הישראלי הקולקטיבי כ"פיגוע רוסי", שבו נהרגו 21 נערים ונערות, רובם עולים מחבר העמים.

4. ראו נספח 1, המכיל מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשתתפים במחקר.

שמאפייניהם הסוציו-דמוגרפיים עשויים להתאים לצורכי המחקר. כך התאפשר להרכיב מדגם מאוזן מבחינת ותק, מגדר, גיל ועיר מגורים.⁵

כל הראיונות התנהלו במתכונת ריאיון מובנה-למחצה, כלומר, ריאיון המבוסס על תוכנית נושאים מגובשת, אך בעל גמישות מרבית בסדר הצגת השאלות, בהתאם לשיחה שמתפתחת בין המרואיין למראיין (Berger, 2000). במהלך הריאיון השיבו המרואיינים לסדרת שאלות פתוחות לגבי צריכתם את כל אחד מאמצעי התקשורת בשתי השפות, ולגבי השינויים שחלו בצריכתם זו במהלך שנות הקליטה. המרואיינים התבקשו לתאר במפורט את דפוסי הצריכה של כלי התקשורת השונים עם הגעתם לישראל, ונשאלו אם דפוסים אלה השתנו במרוצת השנים וכיצד, אגב נימוק הבחירה בכל אחד מכלי התקשורת והנטישה של כלי תקשורת מסוים לטובת האחר. כמו כן, לגבי כל אחד מכלי התקשורת בשתי השפות, המרואיינים התבקשו להשיב אילו צרכים כלי התקשורת הללו ממלאים לגביהם, ובאיזו מידה הם ממלאים ביעילות את הצרכים הללו.

מכיוון שמחקר זה מבוסס על ראיונות עומק, ייתן מקום נרחב לדברי המרואיינים במסגרת הצגת הממצאים, על מנת לאפשר התרשמות מלאה יותר מן התופעה הנחקרת. המובאות עברו עריכה קלה בלבד, כדי ליצור טקסט קריא יותר. עם זאת, בחרתי לא לערוך לשון מדוברת ובלתי תקינה, האופיינית לסוג זה של ריאיון, המתרחש באווירה של פתיחות וגילוי לב. כמו כן נעשה מאמץ עליון לתרגם בצורה קרובה ביותר ביטויי סלנג ומטבעות לשון מרוסית לעברית, על מנת לשמר את רוח הדברים. ליד כל מובאה יופיע שמו פרטי של הדובר (שם בדוי), גילו ויצוין אם הוא "ותיק" (יותר מחמש שנים בישראל) או "חדש" (בין שנה לשנתיים בישראל).

הממצאים

הממצאים שלהלן מתמקדים בשינויים שחלו בצריכת התקשורת של העולים מחבר העמים בישראל מאז פרוץ אינתיפדת אל-אקצה, אגב התייחסות נפרדת לכל כלי תקשורת בשתי השפות וניתוח מידת תרומתו לעדכון במתרחש בישראל. ברצוני להתחיל את הצגת הממצאים מכלי התקשורת הנצרך ביותר בקרב המרואיינים במדגם – ערוצי הטלוויזיה בשפה הרוסית המשודרים מחבר העמים. מתוך הראיונות עולה שיותר מ-90% מן המרואיינים צופים בשידוריה של הטלוויזיה הרוסית, וזאת בלא הבדלי ותק וגיל. כמו כן מסתבר שערוצי הטלוויזיה הרוסית ממלאים את מגוון הצרכים התרבותיים והמידעיים של הצופים הקשורים למולדתם הישנה. באמצעות הצפייה בתוכניות בידור, קונצרטים וסרטים רוסיים ישנים, הצופים משמרים את זיקתם לתרבות הרוסית, ואילו באמצעות הצפייה בחדשות ובתוכניות האקטואליה הם מתעדכנים במתרחש בחבר העמים.

עם זאת, חשוב להדגיש שמהדורות החדשות של תחנות הטלוויזיה הרוסיות הן גם אחד ממקורות המידע העיקריים לגבי האירועים העדכניים בישראל. מקור מידע זה נחוץ במיוחד

5. במסגרת המחקר רואיינו מהגרים המתגוררים ביישובים בעלי ריכוז שונה של עולים מחבר העמים: ערים בעלות ריכוז גבוה של עולים (אשקלון ואשדוד); ערים בעלות ריכוז בינוני (חיפה, נתניה ופתח תקווה) וערים בעלות ריכוז נמוך (הרצליה וראש-העין) (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2002).

לעולים המתקשים בהבנת העברית, שנמנים עם מרואיינים שעלו לישראל לפני שנים בודדות ומרואיינים בני 45 ומעלה.

יוסף, בן 61, "חדש":

בגלל שאנחנו לא יודעים עברית, הדרך היחידה לקבל מידע אקטואלי על ישראל זה דרך הטלוויזיה הרוסית. רדיו רק"ע אנחנו לא מצליחים לקלוט פה. אז מהבחינה הזאת יש לנו רעב אינפורמטיבי. בחדשות בעברית מדברים מהר מאוד ובשפה גבוהה, ואנחנו לא מבינים כלום. אז כשקורה משהו, אנחנו מדליקים ערוץ רוסי ומתכים שיספרו על ישראל. בדרך כלל, כשיש פיגוע, מדווחים על זה מהר מאוד.

מישה, בן 55, "ותיק":

אני צופה בחדשות בעברית רק לעתים רחוקות. לצערי, חסר לי ידע בעברית. זה מאוד מעניין אותי לשמוע פרשנויות או פולמיקה של פוליטיקאים ישראלים בשאלות שמעניינות אותי, אבל אני לא יכול לעקוב אחרי הוויכוח. או אני צופה גם בחדשות של כל הערוצים הרוסיים, כדי שאפשר יהיה להשוות.

לנה, בת 65, "ותיקה":

כבר לא מעניין אותי מה שקורה שם [ברוסיה]. בשמחה הייתי צופה בחדשות בעברית, אבל הילדים לא מתרגמים לי, ואני לא מבינה כלום. אז אני הולכת לראות את החדשות ממוסקבה בחדר שלי. אם היה ערוץ ישראלי ברוסית, בכלל הייתי מפסיקה לראות חדשות מרוסיה.

כמו כן, מרואיינים רבים נוהגים לצפות בחדשות הטלוויזיה הרוסית על מנת לבחון את מהלכיה של ממשלת רוסיה בכל הקשור לסכסוך הישראלי-פלסטיני, כשצורך זה התחדד בעקבות האינתיפדה. מתוך הראיונות עולה שמרבית המרואיינים, גם הוותיקים שביניהם, מתמצאים היטב בפוליטיקה הרוסית, וזאת, בעיקר בשל ההשפעה הניכרת שהם מייחסים לרוסיה בכל הנוגע למצבה של ישראל.

מישה, בן 55, "ותיק":

מעניין אותי הכול: מה חושבים על ישראל, מה חושבים עלינו [עולים מרוסיה], מה חושבים על ישראלים. כל ההיבטים הפוליטיים מעניינים אותי. בשביל זה אני רואה חדשות מרוסיה כל יום. זה גם מעניין אותי מההיבט הזה, איך הם מציגים את האירועים פה. מעניין אותי איך הם משקפים את מה שקורה פה, האם באופן בלתי מוטה, או שהם מושפעים.

ליליה, בת 45, "ותיקה":

אני צופה בחדשות מרוסיה רק בגלל שזה משפיע על ישראל. פוליטיקה שלהם מעניינת אותי רק בגלל שיש לכך השלכות על ישראל. אם לא היינו קשורים בזה, ורוסיה לא הייתה משחקת תפקיד בהקשר הישראלי, אני בכלל הייתי סוגרת אותה מבחינתי. היא הייתה מפסיקה להתקיים עבורי.

סוניה, בת 35, "ותיקה":

אני לא צופה בחדשות ברוסית כל יום. בדרך כלל אני מעבירה לחדשות מרוסיה

אחרי פיגוע, כדי לראות איך ברוסיה מציגים את זה. כי תמיד יש כל מיני אי-התאמות, וזה מעניין אותי לראות עד כמה הרוסים מעוותים.

איגור, בן 43, "ותיק":

אני צופה בחדשות בכל הערוצים [הרוסיים], אחד אחרי השני. אני מבזבז על זה שעתיים-שלוש. אני גם מכיר את כל הנפשות הפועלות. אני יכול להבחין למי אפשר להאמין ומי משקר במצח נחושה. ותמיד יש אי-התאמות בין הערוצים, תמיד מישוהו מעוות.

אפשר ללמוד מהראיונות שלמרות תלותם הרבה של המרואיינים בחדשות של הטלוויזיה הרוסית, הם סומכים על אמינות המידע שנמסר שם. לטענתם, הערוצים הזרים בשפה הרוסית נוטים לעוות את המידע על ישראל בהתאם למדיניות הפרו-ערבית של רוסיה. לכן, מרואיינים רבים נוטים להצליב ולאמת את המידע באמצעות הצפייה במהדורות החדשות של כל הערוצים הרוסיים. כמו כן, כל המרואיינים מצהירים שהם סומכים הרבה יותר על המידע שנמסר בערוצים הישראליים, וחלקם אף ציינו שעם הקמתו של ערוץ ישראלי בשפה הרוסית לא יודקו עוד לחדשות שמקורן ברוסיה.

גם בנוגע להאזנה לרדיו ברוסית, הצורך במידע עדכני נעשה דחוף הרבה יותר במהלך שנת 2001. מרבית המרואיינים מעידים שמאז פרוץ האינתיפדה הם החלו להאזין בתדירות גבוהה יותר לשידורי החדשות של רדיו רק"ע, על חשבון תוכניות בידור ותרבות.

לובה, בת 75, "ותיקה":

מאז שהגענו לארץ אני מאזינה לרדיו רק"ע, הרי חדשות בעברית אני לא מבינה. אבל מאז פרוץ האינתיפדה אני עוד יותר מקפידה להאזין לחדשות. עכשיו כל בוקר אני מדליקה רדיו כדי לשמוע מה קורה. קודם בשבע בבוקר, אחר כך בין תשע לעשר, בצוהריים אני עוד פעם שומעת חדשות, ובארבע - סקירה של אירועי היום.

פליקס, בן 65, "ותיק":

אני מאזין לרק"ע מאז שעלינו לארץ. אבל בעבר לא שמעתי חדשות כל יום, אולי כמה פעמים בשבוע. עכשיו אני מאזין לחדשות כמעט כל שעה, כי הכול בוער מתחת לרגליים. מה שהכי מעניין אותי זה מה יהיה אתנו מחר, מה יהיה עם ישראל. גם סקירה כלכלית אני אוהב לשמוע, כי מצב כלכלי גם הוא מאוד לא יציב. פעם, כשהמצב היה רגוע יותר, הייתי מאזין המון ל"קול המוזיקה". אבל עכשיו קודם כל אני שומע תוכניות חדשות ואקטואליה, מה שיכול לסכן את החיים שלנו, ואם אין שום דבר חשוב, רק אז אני מעביר ל"קול המוזיקה".

גם מרואיינים שאינם נוהגים להאזין בקביעות לרדיו ברוסית טענו שהם נוהגים להאזין לחדשות ברוסית בזמן אירועים דרמטיים, כגון פיגועים, כמקור שמשלים ומבהיר את המידע הנמסר בכלי התקשורת בעברית.

מישה, בן 55, "ותיק":

בדרך כלל אני לא מאזין לרדיו רק"ע. אף פעם לא אהבתי את התחנה הזאת. אבל כשקורה במדינה משהו נורא, כמו פיגוע, אז אני יושב ומקשיב רק לרק"ע, כי

חדשות בעברית הרבה יותר קשה לי להבין. למשל, כשהיה הפיגוע בדולפינריום, אז הטלוויזיה אצלנו הייתה מכוונת לערוצים ישראלים, וברדיו שמענו את רק"ע.

אולג, בן 33, "ותיק":

אני לא נוהג להאזין לרדיו, כי אין לי זמן. אבל כשקורה משהו, איזה אירוע של ממש, אני מנסה קודם כל לקבל מידע ממקור ברוסית, כדי להבין את הכול. ואחר כך, כשאני עוקב אחרי זה בטלוויזיה, זה כבר יותר קל להבין, כי קיבלתי מידע ברוסית. כלומר, אם קורה פיגוע, אני מדליק טלוויזיה ישראלית כדי לראות מה קרה, ומדליק רדיו ברוסית כדי לקבל את כל המידע באופן מדויק.

בדומה לשינויים בדפוסי הצריכה של הרדיו והטלוויזיה ברוסית, גם בהעדפות הקריאה של העיתונים ברוסית חלו שינויים מהותיים לאחר תחילת האינתיפאדה. מרואיינים רבים ציינו שכיום הם קוראים עיתונים יותר משנהגו לקרוא בעבר, והם מתמקדים במיוחד במדורי החדשות והאקטואליה. כמו כן טענו חלקם שברוסיה הם התעניינו פחות בנושאים אלה, והסיבה העיקרית לכך שהחלו לגלות עניין כה רב בפוליטיקה ובאקטואליה הנו חוסר היציבות הפוליטית והביטחונית בישראל.

ליליה, בת 45, "ותיקה":

היום אני קוראת עיתונים יותר, וגם יותר מתמקדת במדורי האקטואליה מאשר נהגתי ברוסיה. כי אנו חיים בזמן לא שקט. אם היינו חיים במדינה כמו קנדה, אולי בקושי הייתי רואה חדשות פעם בשבוע, ואולי בעיתון הייתי קוראת רק את מדור ההומור. אבל מכיוון שאנו חיים על הר הגעש, אז צריך להתעניין. ברוסיה בכלל לא התעניינתי בפוליטיקה, וגם פה קצת קשה לי עם זה, אבל פשוט אי אפשר אחרת, רוצה או לא רוצה, אני קוראת את כל מדורי האקטואליה.

מרינה, בת 31, "ותיקה":

בעיתון אני קוראת קודם כל על פוליטיקה, אירועים אקטואליים, דעות של כל מיני פוליטיקאים. ברוסיה בכלל לא התעניינתי בנושאים כאלה. בישראל התחלתי להתעניין בגלל שהמצב כל-כך מתוח כל הזמן. וגם פה אני התחלתי להתעניין רק בשנה האחרונה, בגלל המצב... אם היינו חיים באיזו מדינה שקטה, אז לא הייתי מתעניינת בפוליטיקה בכלל, הייתי אולי מתעניינת בתרבות, מחפשת כל מיני צורות בילוי. אבל פה אתה אפילו מיוחד לצאת לבלות. אז מה נשאר חוץ מלהתעניין בפוליטיקה?

גם מרואיינים שבשנים הראשונות לעלייתם המשיכו לעקוב אחר האירועים בחבר העמים וכמעט לא התעניינו במתרחש בישראל, נאלצו לטבול את עצמם במים הסוערים של המציאות הישראלית מאז פרוץ האינתיפדה, והחלו בהדרגה לצרוך את כלי התקשורת הסוקרים בהרחבה את חברתם החדשה.

איגור, בן 43, "ותיק":

למען האמת, בשנים הראשונות חיינו כאילו שלא עזבנו את רוסיה. כל הזמן עקבתי אחר מה שמתרחש שם [...] אני תמיד התעניינתי בפוליטיקה, אז פשוט המשכתי לעקוב. הייתי מכיר את כל הפוליטיקאים, מי אמר מה, למה, איזה חוק

הולכים לחוקק... בקיצור, הייתי יודע הכול. אבל פה לא ידעתי כלום, וזה גם לא עניין אותי. ידעתי רק שיש ימין ושמאל וזהו. שמות של מפלגות, פוליטיקאים, לא ידעתי בכלל. [...] עכשיו כבר אין ברירה - רוצה, לא רוצה, אני כל הזמן מתעדכן, קורא *Russki Izraitinin* [שבועון אקטואליה בעל מכוונות ישראלית], מאזין לחדשות ברק"ע. אני כבר מכיר את כל המפלגות המרכזיות, מכיר את הפוליטיקאים. אני לא יכול להגיד שפוליטיקה פנימית כאן כל-כך מעניינת אותי, ב-Duma אני עדיין מבין יותר טוב מאשר בכנסת, אבל כל מה שקשור לסכסוך עם הפלסטינים, אני מתמצא היטב. זה מאוד חשוב לי לדעת.

אנה, בת 40, "ותיקה":

בשנים הראשונות המשכתי להתעניין במה שקורה ברוסיה. כאילו מתוך אינרציה. וגם שם היה יותר מעניין מה שקורה, כל הזמן היו כל מיני שינויים, הפיכות... פה ממש לא ידעתי כלום, הייתי עסוקה רק בעניינים הפרטיים שלי, ללמוד יותר מהר עברית, להתקדם בעבודה. אבל עכשיו זה ממש הפוך, מה שקורה שם כמעט ולא מעניין אותי, רק אם זה משהו ממש גדול, כמו טביעה של הצוללת, ואילו פה אני כל הזמן בעניינים, כל הזמן עוקבת, כל הזמן קוראת עיתונים, רואה חדשות. אחרת אי אפשר. וזה גם מעניין הרבה יותר.

אך למרות הזדקקותם הרבה של רוב המרואיינים למידע הנמסר בעיתונים ברוסית, עיתונים אלה אינם מהווים לגביהם מקור ראשוני למידע חדשותי על ישראל. לטענתם, מהדורות החדשות של הטלוויזיה בעברית הן המקור הטוב ביותר למידע עדכני. ואילו את העיתונים ברוסית הם קוראים לרוב רק בסופי השבוע, ואלה ממלאים תפקיד משלים, מפרש ומבאר, הנוסף על המידע השוטף שהם מקבלים מהטלוויזיה בעברית.

אדוארד, בן 52, "חדש":

בסך הכול, אני מרגיש שאני מעודכן. משהו אני תופס מתוך החדשות של הטלוויזיה הישראלית, ואחר-כך את ההבהרות אני מקבל מהעיתון. בעיתון זה יותר רחב מהטלוויזיה. בטלוויזיה זה דיווח עובדות. יש כמובן גם תוכניות אקטואליה עם השתתפות של פוליטולוגים, אבל זה קשה לי להבין בגלל השפה. אז טלוויזיה מבחינתי זה מקור הכי אופרטיבי, כי אם קורה משהו, אז תוך שעה כבר יש דיווח. אבל את הפרשנות אני מקבל מהעיתון, כי זה הכי קל לי, וגם מאוד מפורט.

לריסה, בת 51, "חדשה":

גם אם אני צופה בחדשות בעברית כל יום, אני לא מבינה הכול. אני מבינה משמעות כללית, אבל לא לעומק, לא את הפרטים. ועיתון אני יכולה לקרוא ברוסית. לקרוא את טורי הפרשנות, לקרוא את הפובליציסטיקה [...] כדי שעולים ידעו מה קורה, אנו זקוקים לעיתונים ברוסית. במיוחד אנשים בגיל שלנו.

מכיוון שחשוב למרואיינים לקבל פרשנות מקיפה על המתרחש בישראל, היקפה ועומקה של ההתייחסות לאירועי האקטואליה נעשה שיקול מרכזי בבחירת העיתון. לפיכך, מרואיינים רבים מציינים שבשנה האחרונה הפסיקו לקנות תלקיטים של העיתונים היוצאים לאור בחבר העמים, ועברו לעיתונים העוסקים במציאות הישראלית.

מרינה, בת 31, "ותיקה":

בשנים הראשונות היינו קונים *Meridian* [תלקיט של העיתונים היוצאים לאור ברוסיה]. רוב החומר שם היה על רוסיה, על ישראל היה מעט מאוד, שני עמודים אולי. אפילו לאירועים מאוד חשובים, כמו פיגועים, הם לא מקדישים מקום בכלל, שלוש שורות וזהו. אז בשנה האחרונה הפסקנו לקנות אותו בכלל, ועברנו רק לקריאה של *Ruski Izraitlanin*. שם זה בדיוק ההפך - יש שני עמודים על רוסיה, וכל היתר על ישראל.

בגלל הצורך הדחוף להתמצא במתרחש, חלק מהמרואיינים, ובמיוחד החדשים שביניהם, אף מבקרים את העיתונות הרוסית בישראל על כך שהיא מתמקדת יתר על המידה ברוסיה ובאירועים ההיסטוריים של ברית-המועצות לשעבר, על חשבון העיסוק בחומרים ישראליים. לטענת המרואיינים, הם חשים "רעב מידעי" בכל הקשור להיבטים הפוליטיים והביטחוניים של ישראל, ומצפים מהעיתון להסברים ופרשנויות רבים יותר.

ג'ניה, בת 55, "חדשה":

בעיתונים ברוסית יש המון זיכרונות על מחנות סטלין, על הפרסיות. אני לא מבינה למה כל-כך הרבה, את מי זה מעניין עוד? כי הרי זה הכול לעוס מאה פעם, וכתבו על זה המון כבר בסוף שנות השמונים. אז זה היה מעניין וקראנו ואנחנו יודעים [...] לעומת זאת, לקרוא כתבות דיוקן על פוליטיקאים ישראליים, זה מאוד מעניין אותי. אני מאוד רוצה להתמצא בפוליטיקה ישראלית, כמו שיכולתי להתמצא בנושאים כאלה ברוסיה.

אם כן, הממצאים בנוגע לדפוסי הצריכה של כלי התקשורת ברוסית מאששים באופן מלא את השערתו הראשונה של המחקר, בדבר בולטות הצרכים המידעיים של העולים לגבי החברה הקולטת, אשר מחייבים שימוש מוגבר בכלי תקשורת המכוונים לאקטואליה ישראלית. כמשוער, הצורך להתמצא באקטואליה הישראלית נעשה דחוף ומרכזי הרבה יותר מאז פרוץ האינתיפדה, ובהתאם לכך שינו רוב המרואיינים את צריכתם התקשורתית.

כל המרואיינים, כולל אלה אשר בשנים הראשונות התעניינו יותר במתרחש בחבר העמים, ואלה שמטבעם אינם מתעניינים בפוליטיקה, נהפכו לצרכנים קבועים של מדורי חדשות ואקטואליה של העיתונים ברוסית ושל מהדורות החדשות של הרדיו ברוסית. במקביל, מרואיינים רבים נטשו את התלקיטים של העיתונים היוצאים לאור בחבר העמים, וחלקם מצהירים על כוונתם להפסיק לצפות במהדורות החדשות של ערוצי הטלוויזיה המשודרים ממוסקבה לאחר הקמתו של הערוץ הישראלי ברוסית. משתמע מכך שהבחירה בכלי תקשורת זה או אחר מותנית, בראש ובראשונה, ביכולתו לספק את הצרכים המידעיים הקשורים בישראל, כדרך הסתגלות למצב של משבר ביטחוני מתמשך.

עוד עולה מהמחקר שמבין כל כלי התקשורת בעברית, ערוץ 1 וערוץ 2 של הטלוויזיה הישראלית הם הפופולריים ביותר, ושני-שלישים מן המרואיינים נוטים לצפות בתדירות כלשהי במהדורות החדשות של אחד הערוצים. כל המרואיינים, גם אלה המתקשים בהבנת העברית, רואים בחדשות בעברית מקור מועדף למידע עדכני לגבי המתרחש בישראל, והערוצים הישראליים נתפסים על-ידם כאמינים ואובייקטיביים יותר בהשוואה לחדשות המשודרות מרוסיה. יתרה מזאת, חשוב להדגיש שרוב המרואיינים, ותיקים וחדשים כאחד,

חשו צורך לצפות בחדשות בעברית נוצר רק לאחר פרוץ האינתיפדה, ואילו בשנים הראשונות בישראל הם לא צפו כלל בערוצים הישראליים.

איגור, בן 43, "ותיק":

אני התחלתי לצפות בטלוויזיה בעברית רק לפני שנה, כשהתחילה האינתיפדה. עד אז, חוץ מערוצי ספורט, לא צפיתי בשום ערוץ שאינו רוסי. אבל עכשיו אני צופה בחדשות בעברית. במיוחד כשקורה משהו, כשיש פיגוע.

ויטלי, בן 27, "חדש":

אנחנו מחוברים ל-YES, ורוב הצפייה שלנו היא בערוצים הרוסיים, או בערוצי סרטים עם תרגום לרוסית. אבל כשיש פיגועים, אז מיד מדליקים ערוצים ישראליים. במיוחד בשנה האחרונה, כשיש פיגוע, רואים חדשות בעברית. להבין חדשות בעברית זה כבר קל יחסית, ולא צריך לחכות עד שזה יגיע לרוסיה והם ידווחו על כך.

ממצא זה מאשש את השערתו השנייה של המחקר, בדבר המעבר לצריכת כלי תקשורת בעברית, משום שאלה עדכניים יותר בדיווח על אירועים חדשתיים בהשוואה לכלי התקשורת ברוסית. זהו המקום לציין גם שהעולים עברו לצפות בערוצים הישראליים רק בתחום החדשות, ואילו בכל הנוגע לתוכניות תרבות וסרטים הם שומרים על אמונם לערוצים הרוסיים. לטענתם של רוב המרואיינים, תוכניותיה של הטלוויזיה הרוסית קרובות יותר לעולמם התרבותי, ורמתן גבוהה יותר בהשוואה להיצע דומה בערוצים הישראליים. לכן, אף שהם מעדיפים בבירור את הטלוויזיה הישראלית בכל הנוגע לתחום החדשות, בכל יתר התחומים מעמדה של הטלוויזיה הרוסית ככלי התקשורת הנצרך ביותר נותר בלתי מעורער. בניגוד לטלוויזיה, לגבי שאר כלי התקשורת בעברית לא נמצא אישור להשערה השנייה. לטענת רוב המרואיינים (כולל הצעירים והוותיקים שביניהם), הם מתקשים לקרוא עיתונים בעברית בגלל הדקדוק הקשה והיעדר הניקוד, ולכן אינם רואים בהם מקור מידע אפשרי.

מרינה, בת 31, "ותיקה":

כשנותנים לנו עיתון בתחנת דלק, אני מסתכלת, מנסה לקרוא, אבל זה גורם לי לכאב ראש. אני מבינה את מה שאני קוראת, אבל אני צריכה להתאמץ. אין לי מספיק סבלנות לסיים את הקריאה. אני מבינה כמעט הכול, אבל יש מילים שאני לא מצליחה לקרוא מהפעם הראשונה, ואני צריכה לחזור על זה כמה פעמים, וזה מעייף אותי. זה מאוד מפריע שאין ניקוד. אם אני לא מכירה מילה, אז אני מתחילה להיזכר איזה שורש זה ומתחילה לקרוא שוב, ובסוף אני מפסיקה. עברית שפה מאוד קלה, אבל היא מאד קשה לקריאה. אם את לא מכירה מילה, זה בלתי אפשרי לקרוא אותה נכון בלי ניקוד.

גם הרדיו בעברית נחשב בעיני רוב המרואיינים כמקור מידע בלתי יעיל, בשל אי-יכולתם לעקוב אחר שטף המילים. לטענתם, קל להם יותר להבין את שפת החדשות בטלוויזיה, מכיוון שהן מלוות בתמונות הקשורות לנושא, שבעזרתן הם יכולים לנחש את משמעות המתרחש. הרדיו, לעומת זאת, משמש יותר כרקע מוזיקלי או ככלי ללימוד השפה.

לבסוף, חשוב לציין שמעבר להשלכותיו של המשבר הביטחוני על ההרגלים התקשורתיים של העולים, עולה מתוך הראיונות שהסכסוך הישראלי-פלסטיני ממלא תפקיד חשוב גם במישור היחסים הבין-אישיים בין העולים לבין הישראלים הוותיקים. רוב המרואיינים חשים שהעולים מחבר העמים התקבלו על-ידי הוותיקים במשך השנים, וכבר אינם נתפסים כנטע זר בחברה הישראלית. לדעתם, הגורם המרכזי שתרם לשיפור היחסים עם הוותיקים הוא המשבר הביטחוני הנוכחי, שהפך את העולים ל"אחים בדם" בעיני הוותיקים. כלומר, ברמת ההשתייכות הקבוצתית, כל המרואיינים רואים את עצמם כחלק מאותו המחנה, יחד עם הישראלים הוותיקים, וחשים שאינתיפדת אל-אקצה קשרה אותם יחד בגורל משותף.

וורה, בת 33, "חדשה":

אני חושבת שבתקופות של אסונות, כמו בפיגוע בדולפינריום, כולם הופכים ל"אנחנו". בעיתונות הרוסית כתבו המון על זה שישראלים לקחו מאוד קשה טרגדיה של משפחות העולים, ושהם [הישראלים] סוף-סוף קיבלו אותנו לחברה, כאילו בזכות קורבנות כאלה. או, לדוגמה, הייתה כתבה על שני תיירים מאוקראינה שנהרגו בפיגוע בדולפינריום, וישראל עשתה כל מאמץ כדי לעזור למשפחותיהם, ואילו אוקראינה לא עשתה כלום, למרות שהם היו אזרחים שלה. אז יש פה על מה לחשוב, איך ישראל מתייחסת לטרגדיה הזאת ואיך אוקראינה. אם זה היה קורה שם [ברוסיה], אז לאף אחד לא היה אכפת, אבל פה אתה מרגיש שייך, אתה אחד מהחברה, יש קרבה.

ליליה, בת 45, "ותיקה":

זה נכון שבתחילת העלייה היחס של החברה הישראלית לא היה משהו, היו המון בעיות בקליטה. אבל בתקופה האחרונה זה נרגע, זה כבר לא כל-כך אקטואלי. קודם כל, בגלל שכבר אין עלייה גדולה. או בהתחלה, כשמה כזו של אנשים חדשים נפלו על המדינה, כמובן שהייתה תגובה מסוימת. אני יכולה להבין את זה [...] ובכלל, לדעתי, בשנים האחרונות זה ירד, זה כמעט ולא מורגש, כי כולנו התבשלנו במיץ של עצמנו והתרגלנו אחד לשני. במיוחד אחרי הפיגוע בדולפינריום, זה היה כאילו ברית דם, כאילו שישראלים סוף-סוף הבינו שאנחנו חלק מהם, שאנחנו כולנו באותו מחנה, חלק משלם אחד.

דיון ומסקנות

המחקר ניסה לבחון את השינויים שחלו בדפוסי צריכת התקשורת של העולים מחבר העמים בישראל עם פרוץ אינתיפדת אל-אקצה, וביקש לבדוק את התפקידים שממלאים כלי התקשורת השונים לגבי העולים בעת משבר ביטחוני. מכיוון שזהו מחקר גישוש בלבד, נאלצנו להסתפק במדגם של שלושים ראיונות עומק עם עולים ועולות מחבר העמים, שנערכו בשנה הראשונה של האינתיפדה.

מתוך ממצאי המחקר עולה שדפוסי הצריכה התקשורתית של המרואיינים השתנו באופן מהותי מאז פרוץ האינתיפדה, בגלל הצורך להתעדכן במתרחש. בשנים הראשונות לעלייתם, רבים מן המרואיינים צרכו רק ערוצי טלוויזיה שמקורם ברוסיה, קראו תלקיטים של עיתונים היוצאים לאור בחבר העמים, והאזינו לתוכניות תרבות ומוזיקה ברדיו ברוסית; אך במהלך

התקופה האחרונה עברו רובם לצריכה מידעית יותר של כלי התקשורת, הכוללת האזנה מוגברת לחדשות ברדיו רק"ע, וקריאת מדורי חדשות ופרשנות של העיתונים ברוסית העוסקים בחדשות ישראליות.

ממצאים אלה מספקים אישור מלא להשערתו הראשונה של המחקר. כמשוער, הצורך המידעי הדחוף ביותר בקרב המרוויינים היה הצורך להתמצא באקטואליה הישראלית בעקבות המשבר הביטחוני שפקד את ישראל. בהתאם לכך, השיקול המרכזי בבחירת כלי התקשורת נעשה מידת יכולתם לספק מידע עדכני ומפורט על המתרחש בישראל. לפיכך, המגמה המשותפת למרבית המרוויינים הייתה נטישת התלקיטים של העיתונים היוצאים לאור בחבר העמים לטובת מדורי החדשות והאקטואליה של העיתונים ברוסית המכוונים לישראל, וכוונה לעבור לצפייה בחדשות של הערוץ הייעודי בשפה הרוסית, לצד נטישה או צמצום הצפייה בחדשות המשודרות מרוסיה.

כמו כן נמצא אישור חלקי להשערתו השנייה של המחקר, בדבר תלותם הגוברת של העולים במקורות המידע בעברית, בשל הצורך הדחוף להתעדכן במתרחש. בהתאם למשוער, מאז פרוץ האינתיפדה החלו רבים מן המרוויינים לצפות בשידורי החדשות של הערוצים הישראליים, מכיוון שהם עדכניים ואמינים יותר, לדעתם, בהשוואה לתכנים חדשתיים המשודרים מחבר העמים. אפשר לטעון, אם כן, שבעקבות המשבר הביטחוני מסתמנת נטייה לצריכת כלי תקשורת בשתי השפות גם בקרב עולים שצרכו עד עתה אך ורק תקשורת ברוסית.

יתרה מזאת, מתוך הראיונות עולה שאמונם של העולים נתון באופן מלא לתקשורת בשפה העברית, אשר נתפסת בעיניהם כמקצועית ואובייקטיבית יותר בהשוואה לחדשות המשודרות מרוסיה. ההסבר העיקרי לכך הוא הקונפליקט המתמשך בין ישראל לעולם הערבי. כאזרחים טריים בישראל, המרוויינים מצאו את עצמם בצדו האחד של הקונפליקט, כשתחושת ה"אנחנו" שלהם נתונה בלא סייג לחברה הישראלית; לעומת זאת, מולדתם הישנה נמצאת לדעתם בצדו האחר של המתרס, בשל תמיכתה רבת השנים באינטרס הפלסטיני. לכן, למרות זיקתם החזקה לתרבות הרוסית וצריכתם המרובה את התקשורת ברוסית, נאמנותם "השבטית" של העולים בכל הנוגע לקונפליקט הישראלי-פלסטיני נתונה במלואה לתקשורת הישראלית, והתקשורת ברוסית נתפסת בעיניהם כתקשורת עוינת.

עוד עולה מהמחקר שבעקבות האינתיפדה חל שינוי מסוים ב"חלוקת העבודה" בין כלי התקשורת השונים במילוי צורכיהם התקשורתיים של העולים. במחקרם של אדוני, כהן וכספי (Adoni, Cohen & Caspi, 2002), שנערך ערב האינתיפדה, נמצא שכלי התקשורת בעברית "מתמחים" בסיפוק הצרכים ההשתייכותיים של העולים ביחס לחברה הקולטת, ואילו כלי התקשורת ברוסית מספקים יותר את הצרכים ההתבדלותיים, כגון הצורך במידע על המתרחש במולדת הישנה; המחקר הנוכחי, לעומת זאת, מראה שהצריכה התקשורתית של העולים בשתי השפות מכוונת כיום בראש ובראשונה להתמצאות בהיבטים הפוליטיים והביטחוניים של ישראל.

עם זאת יש להוסיף, שלמרות העובדה שכלי התקשורת בשתי השפות אכן ממלאים את הצרכים המידעיים של העולים הנוגעים לחברה הקולטת, בכל זאת דומה שכל אחד תורם באופן ייחודי להשלמת המידע על המתרחש: מהדורות החדשות של הטלוויזיה הישראלית נחשבות לעדכניות ואמינות ביותר בכל הנוגע למידע עדכני; חדשות הרדיו ברוסית הן מקור משלים ומבהיר למידע הנמסר בכלי התקשורת בעברית; והעיתונים ברוסית, הנקראים

בסופי השבוע בדרך כלל, ממלאים תפקיד מפרש ומבאר ביחס למידע השוטף המתקבל מכלי התקשורת האלקטרוניים.

ממצאי המחקר הנוכחי מראים, אם כן, שהמשבר הביטחוני אשר נוצר עם פרוץ אינתיפדת אל-אקצה השפיע באופן מהותי על דפוסי צריכת התקשורת של העולים מחבר העמים. לדברי המרואיינים, המציאות הקשה שנוצרה מאז תחילת האינתיפדה אילצה אותם להתעניין יותר ויותר במתרחש סביבם, ולכוון את צריכתם התקשורתית לחומרי אקטואליה ישראלים. בעקבות המשבר הביטחוני נאלצו רבים מהם להיחשף לראשונה גם לאמצעי התקשורת בעברית, ובמיוחד למהדורות החדשות של ערוצי הטלוויזיה הישראליים, ובכך נהפכו לחלק מן "השבט", החולק חוויות משותפות באמצעות הצפייה בשידורים הדרמטיים. אי לכך אפשר לומר שהמשבר הביטחוני הנוכחי מאיץ את התערותם של העולים, ומחזק בהם את תחושת השייכות לחברה הקולטת, גם בזכות חשיפתם המוגברת לתכני אקטואליה ישראלים ומעבר הדרגתי לצריכת התקשורת בעברית. בכך תורם מחקר זה נדבך נוסף למסורת המחקרית הוותיקה של זימל ודירקהיים, אגב שימת דגש מיוחד בצרכים התקשורתיים המשתנים של מהגרים אשר מצאו את עצמם בחברה הנתונה במשבר ביטחוני עמוק וממושך. ממצאי המחקר הנוכחי עשויים להיות בסיס לפיתוח דיון עתידי סביב השאלה אם גטואיזציה תקשורתית של מהגרים (כלומר, צריכת התקשורת בשפת המוצא) היא אחת הסממנים של גטואיזציה חברתית. במילים אחרות, אם תקשורת בשפה הרוסית מחזקת ומטפחת זהות "רוסית" מובחנת, אגב התמקדות בסדר יום לא-רלוונטי לחברה הקולטת, או שמא תקשורת זו מבנה זהות חדשה, המכילה סמלים ומאפיינים חדשים, אגב שילובם של העולים בנרטיב לאומי כלל-ישראלי.

ואכן, ממצאי המחקר הנוכחי אינם עולים בקנה אחד עם הדימוי הסטראוטיפי של גטו. בניגוד לתפיסה הסטראוטיפית, הרואה את קהילת דוברי הרוסית כמובלעת המנהלת חיים אוטונומיים במנותק מהחברה הישראלית, ממצאי המחקר מראים שצריכתם של העולים את כלי התקשורת מכוונת בראש ובראשונה אל האקטואליה הישראלית. מתוך המחקר עולה שרוב המרואיינים מעודכנים היטב במתרחש בישראל, אם באמצעות קריאה של מדורי האקטואליה בעיתונים ברוסית, ואם באמצעות האזנה למהדורות החדשות של תחנות הרדיו ברוסית. אפילו חדשות הטלוויזיה ממוסקבה, שהיו אמורות לכאורה לעודד נטיות בדלניות בקרב הצופים, נבחנות מבעד למנסרת "האינטרס הלאומי הישראלי".

משתמע מכך שבאמצעות התקשורת בשפה הרוסית מתוודעים העולים לסדר היום, לסמלים ולמיתוסים של החברה הקולטת, ונהפכים בהדרגתיות לחלק מהנרטיב הלאומי, ל"אחים בדם" של הישראלים הוותיקים, כפי שניסחה זאת אחת המרואיינות. אי לכך, התקשורת בשפה הרוסית אינה תוחמת את גבולותיה של "קהילת דוברי הרוסית", אלא דווקא מפרקת את הגבולות הללו ומאיצה את התערותם של העולים במרחב הלאומי.

על סמך ממצאי המחקר הנוכחי אפשר לצפות שהערוץ הייעודי בשפה הרוסית, "ישראל פלוס"⁶, עתיד למלא תפקיד חשוב בתהליך השתלבותם של העולים. אחד השינויים שעשויים להתרחש בעקבות הופעתו של הערוץ הוא מעבר של הצופים למהדורות החדשות של "ישראל פלוס", במקביל לנטישת הערוצים שמקורם בחבר העמים. ומן הצד האחר, הערוץ הישראלי בשפה הרוסית עשוי לעצור, או לפחות לעכב, את מגמת המעבר לצפייה בחדשות בשפה

6. ממצאי המחקר הנוכחי אינם מתייחסים ל"ישראל פלוס", אשר נוסד לאחר סיום המחקר.

העברית, אשר התגלתה במחקר זה. מכל מקום, אפשר לטעון שהצלחתו של ערוץ זה תהיה תלויה בראש ובראשונה ביכולתו להוות חלופה מקצועית וביצועית לערוצים הקיימים בכל הנוגע לעדכון במתרחש בישראל, ובכך למלא את אחד הצרכים הדחופים ביותר של העולים.

נספח 1: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המרואינים/ות

עיסוק בישראל	עיסוק בבריה"מ	השכלה	הפובליק מוצא	גיל	וחק בישראל	עיר מגורים
פועלת ניקיון	מורה	על-תיכונית	רוסיה	31	שנה	אשדוד
מטפלת	פסנתרנית	גבוהה	רוסיה	51	שנה	הרצליה
פועלת ניקיון	מנהלת חשבונות	על-תיכונית	אוקראינה	51	שנה	נתניה
גמלאי	פועל	תיכונית	רוסיה	77	שנתיים	הרצליה
גמלאי	זבנית	תיכונית חלקית	אוקראינה	68	שנה	אשקלון
פועל ניקיון	מנהל	גבוהה	רוסיה	52	שנה	הרצליה
גמלאי	מנהל	גבוהה	קזחסטן	60	שנתיים	ראש-העין
מנהל	מנהל	גבוהה	רוסיה	27	שנתיים	ראש-העין
עקרת בית	סטודנטית	על-תיכונית	רוסיה	25	שנתיים	נתניה
לומדת בקורס הכשרה מקצועית	רופא ילדים	גבוהה	רוסיה	26	שנה	הרצליה
לומדת בקורס הכשרה מקצועית	רופא ילדים	גבוהה	רוסיה	33	שנה	נתניה
גמלאי	קצין	גבוהה	רוסיה	80	שנה	חיפה
מטפלת	מורה	גבוהה	רוסיה	55	שנתיים	אשקלון
שומר	מנהל	גבוהה	אוקראינה	61	שנה	אשדוד
פקידה	פקידה	על-תיכונית	רוסיה	35	שנתיים	פתח-תקווה
פועל	נגן	גבוהה	רוסיה	55	7 שנים	חיפה
סניטרית בבית-חולים	פסנתרנית	גבוהה	רוסיה	45	7 שנים	ראש-העין
סטודנט	סטודנט	סטודנט	רוסיה	27	6 שנים	אשקלון
סטודנט	סטודנט	סטודנט	רוסיה	24	5 שנים	הרצליה
מנהל	מנהל	גבוהה	רוסיה	40	5 שנים	חיפה
רופאת ילדים	רופאת ילדים	גבוהה	רוסיה	35	6 שנים	ראש-העין
גמלאי	רוקחת	גבוהה	רוסיה	75	6 שנים	אשדוד
מזכירה	מורה	על-תיכונית	אוקראינה	47	7 שנים	ראש-העין
גמלאי	מורה	גבוהה	קזחסטן	65	7 שנים	פתח-תקווה
פועלת	מנהל	גבוהה	אוקראינה	31	6 שנים	אשדוד
מנפן	פועל	תיכונית	רוסיה	33	7 שנים	אשקלון
גמלאי	מנהל	גבוהה	רוסיה	65	6 שנים	חיפה
פועל	מנהל	גבוהה	אוקראינה	43	5 שנים	אשדוד
מובטלת	זבנית	תיכונית	רוסיה	41	5 שנים	אשקלון
סטיטיסטיקאית	מורה	גבוהה	אוקראינה	32	7 שנים	פתח-תקווה
						קטיה

מקורות

- בן-צבי, שמואל (1998). המישים שנה לחטיבת השידורים לחול ולעולים. ירושלים: רשות השידור.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2002). אוכלוסיית עולי בריה"מ (לשעבר) ביישובים שמנו 5000 תושבים ומעלה (לוח מס' 9). בתוך: אוכלוסיית עולי ברית-המועצות (לשעבר): נתונים נבחרים - 1999. ירושלים. <http://www.cbs.gov.il/population/ussrp/tab09.pdf>.
- זלצר, מרינה (1999). תקשורת של מהגרים: תקשורת בשפה הרוסית בישראל. עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך במדעי החברה, החוג למדע המדינה, אוניברסיטת תל-אביב.
- טלסקר (1995). עולים דוברי רוסית: סקר חשיפה לאמצעי תקשורת 1995. איגוד המפרסמים בישראל.
- טלסקר (1997). סקר עמדות בקרב עולים מברית-המועצות לשעבר בקשר לצפייה בטלוויזיה. סקר דעת קהל בהזמנת הרשות השנייה.
- כספי, דן (1995). תקשורת המונים (כרך ב). האוניברסיטה הפתוחה.
- כספי, דן ואליאס, גלי (2000). להיות כאן ולהרגיש שם: על התקשורת בשפה הרוסית בישראל. סוציולוגיה ישראלית, (2), 1-42.
- לפאר, נועה (2000). השידורים ברוסית בערוצי הטלוויזיה הישראליים. נייר רקע. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- לשם, אלי וליסק, משה (2000). "התגבשות הקהילה הרוסית בישראל". יהודי ברית-המועצות במעבר, (19)4, 47-66.
- פיין, אהרון (1995). עולי חבר המדינות: סקר חשיפה לאמצעי התקשורת לשנת 1995. ירושלים: תצפית, מכון למחקר.
- פרס, יוחנן (1991). המשפחה בישראל: שינוי והמשכיות. בתוך: ל' שמגר-הנדלמן ור' בר-יוסף (עורכות), משפחות בישראל (ע' 9-32). ירושלים: האוניברסיטה העברית, הוצאת אקדמון.
- Adoni, Hanna, Cohen, Akiba A. & Caspi, Dan (2002). The consumer's choice: Language, media consumption and hybrid identities of minorities. *The European Journal of Communication Research*, 27(4), 411-436.
- Al-Haj, Majid & Leshem, Elazar (2000). *Immigrants from the Former Soviet Union in Israel: Ten Years Later*. A Research Report. The Center for Multiculturalism and Educational Research. University of Haifa.
- Berger, Arthur A. (2000). *Media and communication research methods: An introduction to qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Chaffee, Steven H., Naas, Clifford I. & Yang, Seung (1990). The bridging role of television in immigrant political socialization. *Human Communication Research*, 17(2), 266-288.
- Cohen, Yinon (1988). War and social integration: The effects of the Israeli-Arab conflict on Jewish emigration from Israel. *American Sociological Review*, 53, 908-918.
- Deacon, David, Pickering, Michael, Golding, Peter & Murdock, Graham (1998). *Researching communications: A practical guide to methods in media and cultural analysis*. London, Arnold.

- Durkheim, Emil (1952). *Suicide: A study in sociology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hwang, Baon-hui & He, Zhou (1999). Media uses and acculturation among Chinese immigrants in the U.S.A. *Gazette*, 61(1), 5–22.
- Johnson, Melissa (1996). Latinas and television in the United States: Relationships among genre identification, acculturation, and acculturation stress. *The Howard Journal of Communications*, 7, 289–313.
- Kimmerling, Baruch (1974). Anomie and integration in Israeli society and the salience of the Israeli-Arab conflict. *Studies in Comparative International Development*, 9(3), 64–89.
- Lee, Wei-Na & Tse, David (1994). Changing media consumption in a new home: Acculturation patterns among Hong Kong immigrants to Canada. *Journal of Advertising*, 23(1), 57–70.
- Lum, Casey (1991). Communication and cultural insularity: The Chinese immigrant experience. *Critical Studies in Mass Communication*, 8(1), 91–101.
- Maines, David (1978). Bodies and selves: Notes on a fundamental dilemma in demography. *Studies in Symbolic Interaction*, 1, 241–265.
- Peres, Yochanan (1971). Ethnic relations in Israel. *American Journal of Sociology*, 76, 1021–1047.
- Simmel, George (1955). *Conflict*. Glencoe, IL: Free Press.
- Stilling, Erik (1997). The electronic melting pot hypothesis: The cultivation of acculturation among Hispanic through television viewing. *Howard Journal of Communication*, 8(1), 77–100.
- Walker, Doug (1999). The media's role in immigrant adaptation: How first-year Haitians in Miami use the media. *Journalism and Communication*, 1(3), 159–196.